

ΜΑΡΚΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΕΦΕΣΟΥ

ΟΤΙ

ΟΥ ΜΟΝΟΝ ΑΙΩ ΤΗΣ ΦΩΝΗΣ ΤΩΝ ΔΕΣΠΟΤΙΚΩΝ
ΡΗΜΑΤΩΝ ΑΓΙΑΖΟΝΤΑΙ ΤΑ ΘΕΙΑ ΔΩΡΑ, ΆΛΛΑ' ΕΚ ΤΗΣ ΜΕΤΑ ΤΑΥΤΑ ΕΥΧΗΣ
ΚΑΙ ΕΥΛΟΓΙΑΣ ΤΟΥ ΙΕΡΕΩΣ ΔΥΝΑΜΕΙ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ.

MARCII ARCHIEPISCOPI EPHESINI

QUOD

NON SOLUM A VOCE DOMINICORUM VERBORUM SANCTIFICANTUR
DIVINA DONA, VERUM A CONSEQUENTE ORATIONE ET BENEDICTIONE
SAGERDOTIS, VIRTUTE SANCTI SPIRITUS.

(Liturgia SS. Patrum Paris. 1560 ; Antwerp. 1562.)

Nos qui a sacris apostolis et eorum successoribus, A doctoribus Ecclesiæ, mysticæ liturgiæ expositionem acceperimus, apud eorum nullum reperimus ab ipsis Dominicis verbis duntaxat sanctificari et perfici Eucharistiæ donum, et in ipsum Dominicum corpus et sanguinem transmutari, verum quæ prius recitantur verba apud omnes unanimi consensu et nos ad memoriam rei tum gestæ revocare, et vim potentiamque quasi ejaculari in proposita dona ad transmutationem: quæ autem consequitur postea, orationem et benedictionem sacerdotis, re ipsa transmutare jam dona in ipsum prototypon illud corpus et sanguinem Dominicum. Hæc vero ipsa quoque verborum series testificatur, quæ convenientia et concordia apud nos reperiuntur: atque tota hæc oratio in iis consistet. Nam in liturgia saerorum B apostolorum a Clemente conscripta, post enarrationem Dominicorum miraculorum et actorum, præterea passionis, resurrectionis, redditus in cœlum, ita ad verbum scriptum est: « Memores igitur eorum quæ propter nos passus est, gratias agimus tibi, Deus omnipotens, non quantum debemus, sed quantum possumus, et ejus statutum adimplimus. In qua enim nocte tradebatur, accipiens panem in sanctas et immaculatas suas manus, et elevatis oculis ad te Deum ac Patrem suum, fregit, deditque discipulis suis dicens: Accipite ex eo, comedite: Hoc est corpus meum quod pro multis comminuitur in remissionem peccatorum. Similiter et calicem ex vino et aqua temperatum sanctificavit, deditque ipsis dicens: Bibite ex eo om-

ημεῖς ἐκ τῶν Ἱερῶν ἀποστόλων καὶ τῶν διαδεκαμένων αὐτοὺς διδασκάλων τῆς Ἐκκλησίας, τὴν τῆς μυστικῆς λειτουργίας ἔχθεσιν παρειληφτές, παρ' οὐδενὶ τούτων εὔρομεν ὅπ' αὐτῶν τῶν δεσποτικῶν ῥημάτων καὶ μόνον ἀγιάζεσθαι καὶ τελειοῦσθαι τὸ τῆς εὐχαριστίας δῶρον, καὶ πρὸς αὐτὸν τὸ Διεσποτικὸν σῶμα καὶ αἷμα μεταποιεῖσθαι. ἀλλὰ προλεγόμενα μὲν διηγηματικῶς τὰ ῥήματα παρὰ πᾶσι συμφώνως ἡμᾶς τε ἀναφέροντας τὰ πρὸς τὴν μνήμην τοῦ τότε πραχθέντος καὶ δύναμιν ὥσπερ ἐνίστατοις προκειμένοις εἰς τὴν μεταβολὴν. ἐπιγινομένην δὲ μετὰ ταῦτα τὴν εὐχήν τε καὶ εὐλογίαν τοῦ Ἱερέως, ἐνεργείᾳ μεταποιεῖν ἡδη τὰ δῶρα πρὸς αὐτὸν πρωτότυπον ἐκεῖνο σῶμα καὶ αἷμα τὸ Διεσποτικόν. Ταῦτα δὲ καὶ αἱ ἐκθέσεις αὐταὶ μαρτυροῦσι, σύμφωνοι παρ' ἡμῖν εὑρισκόμεναι, καὶ ὁ λόγος ἐπὶ ταύταις ἀποδιθήσεται. ἐν μὲν γάρ τῇ συγγραφείσῃ διὰ Κλήμεντος λειτουργίᾳ τῶν Ἱερῶν ἀπαστόλων, μετὰ τὸ διηγήσασθαι τὸ Διεσποτικὰ θαύματα καὶ τὰς πράξεις ἔτι δὲ τὰ περὶ τὸ πάθος καὶ τὴν ἀνάστασιν καὶ τὴν εἰς οὐρανὸν ἄναδον, οὕτω κεῖται ῥητῶς: « Μεμνημένοι οὖν ὃν δι' ἡμᾶς ὑπέμεινεν, εὐχαριστοῦμέν σοι, Θεὲ παντοκράτορε, οὐχ ὅσον ὀφείλομεν, ἀλλ' ὅσον δυνάμεθα, καὶ τὴν διάταξιν αὐτοῦ πληροῦμεν. ἐν γάρ νυκτὶ παρεδίδοτο, λαβὼν ἄρτον ταῖς ἀγίαις καὶ ἀμύμοις αὐτοῦ χερσὶ, καὶ ἀναβλέψας πρὸς σὲ τὸν Θεὸν αὐτοῦ καὶ Πατέρα καὶ κλάσας ἔδωκεν ἡμῖν τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ εἰπών. Λάβετε ἐξ αὐτοῦ, φέγγετε· τοῦτο ἔστι τὸ σῶμά μου τὸ περὶ πολλῶν θρυπτόμενον εἰς λιχεστιράμαρτιῶν. Ήσαύτως καὶ τὸ ποτήριον κεράσας ἐξ οἴνου καὶ ὄδατος, καὶ ἀγιά-

ἐπειδὴ σαφεστερον ἡμᾶς ἀπαιτεῖτε. Lambec. VII, pag. 110 seq. [p. 237, seq. Koll. n. 3 et 4 cod. 68.] Supra n. 2.

Etiam libellus de purgatorio, editus sub Nili nomine, Marco nostro a quibusdam vindicatur. FABR. In cod. Mosquensi synod. 39^η sunt tres Responsiones ad Latin. n. 6. Inc. Ἐπειδὴ μετὰ ἀγάπης; n. 7 inc. Πελλῆς μὲν ὡς ἀληθῶς; n. 8, inc. Ἐπειδὴ σαφέστερον. V. Matthæi, l. c. p. 251. — In Cat. mss. Angliæ, etc. vol. II, p. 61, n. 2253, de cod. Vossiano 142, hæc nota Vossii adducitur: « Marci archiepisc. Ephesini oratt. de Latinor. purgatorio, ac de iis quæ tractata fuere in synodo Florentina. Ex his colligo, anonymi Orationem de purgatorio, a Salmasio operi de Primate subnexam, Marci Ephesini non esse, ut nuper scripsi in Observat. sacris et in Bibliotheca selecta. Quærendum itaque, cujus hæc oratio sit auctoris. Alii sane Nicolao Cabasilæ, alii Nilo Thessalonicensi eam tribuunt. » HARL.

17 *Professio fidæi* in concilio Florentino pridem scripta, sed demum paulo ante obitum edita, incipit: Ἐγὼ τῇ τοῦ Θεοῦ χάριτι δόγματιν ἐντραφεὶς εὐσεβεῖν. Oppugnauit Grægorius Protosyncellus. Vide Allatium, *De consensu*, pag. 934, 935 et 280, 285, 309. FABR. Mosquæ in codd. synod. 43 et 354, n. 2. V. Matthæi l. c. p. 29 et 232, ubi bis memoratur; nempe n. 2, Marci — Eugenici καὶ νέου θεολόγου, τοῦ ἀνατρέψαντος τὴν ἀθεσμὸν ἐν Φλωρεντίᾳ σύνοδον, ὅμολογα πίστεως. Ἐγὼ τῇ τοῦ Θεοῦ χάριτι· ac n. 4. Τοῦ αὐτοῦ ἑτέρα ὅμολογα πίστεως. Ἐγὼ τῇ τοῦ Θεοῦ χάριτι. In posteriore cod. est quoque n. 14, *Marci Eugen. diaθήκη*. inc. Βούλομαι πλατύτερον τὴν ἐμὴν γνώμην. (Conf. ad n. 7.) — Oxonii in bibl. Bodlei. cod. Barocc. 414. — ibid. in cod. Jo. Selden. 47, 5, sive n. 3377, Cat. mss. Angliæ vol. I, et p. 268, n. 14 et 15, in Adversariis Ger. Langbæni. Add. ad n. 5, et supra, in h. vol. p. 394, sect. 4. Paris. in bibl. publ. In quinque codd. partim memoratis, n. 1218, 1259, 1327, 2075 et 3104. HARL.

18. *Ecphrasis animam agentis*. Citat Allatius de synodo octava, pag. 544. [V. Bandin. Cat. cit. III, p. 105, et n. 27 cit.]

19. *Ultima verba ad Gennadium Scholarium*. Vide supra pag. 356 [et not. supra ad initium, et ad n. 7]. Meminit Gennadius ipse supra, p. 567.

20. *Quæstiones theologicae* ms. in bibl. Cæsar. incip. Ἡ τοῦ Υἱοῦ προσηγορία δύο ταῦτα σημαίνει. Lambec. VII, p. 3 [p. 239. Koll. n. 5, eod. 68, et Bandin. Cat. cit. III, p. 106, n. 21, cod. 13, plut. 74].

21. *Capita LXVIII, contra hæresin Acindynistarum* ms. in bibl. Cæsarea, incip. Κεφ. α', Εἰ ταῦτάν εστὶ Θεοῦ οὐσία καὶ ἐνέργεια. Lambec. V, pag. 226 [p. 466. Kollar. n. 1, cod. 278]. Marci archiep. Epilesi contra hæreticos, Venet. in bibl. Marc. sec. Montsæue. Bibl. biblioth. mss. p. 469, E. — In cod. Coislín. 288, *Marci monachī* adversus Barlaam et Acindynum opusc. quod gr. et lat. edidit Montsæue. in bibl. Coislín. p. 404, sqq. Conf. supra, in li. vel. p. 507. HARL.

22. *Canones oœto in S. Virginem Deiparam et duo cantica in S. Trinitatem*, ms. in bibl. Cæsarea, incip. Ἀρχόμενος σῆμαρον τοῦ τελευταῖον. Lambec. V, p. 284 [p. 599, seq. Koll. cod. 324]. Paris. in bibl. publ. 2075; plura sunt, quæ summatim indicabo, n. 25, Marci Ephesi Epistola ad summum pontificem. — N. 26, *Professio fidæi*; — N. 27, *Carmina varia ad Euthymium patriarcham*; — N. 28, *Expositio symboli*; n. 29, *hymni in Deiparam*; — N. 30, *Homilia in orationem Dominicam*. In eod. cod. multa Joannis Eugenici opusc. deprehenduntur.

Versus εἰς τάφον τοῦ διδασκάλου κυροῦ Ἰωσῆφ τοῦ Βρυεννίου; inc. Οὐδέν τι κατόν; in cod. Mosquensi synod. 297, n. 2. V. Matthæi, l. c. p. 192. HARL.

23. *Sermo in S. Eliae festo in officio legendus*, incip. Ἔδει μὲν ἀληθῶς ἡμῖν οὐρανοδρόμου τοῦ λόγου συνεπαρθῆναι. Citat Grægorius protosyncellus Apologia contra Marcum Ephes. tom. XIII, Concil. Labbei, p. 802, et rogantibus Cretæ incolis scriptum ab eo testatur (d).

24. *De hominis imbecillitate tractatus* (c). Ms. in bibl. Augustana. [V. Reiséri Ind. mss. bibl. August. p. 89. HARL.]

25. *In orationem Dominicam* ms. In bibl. Cæsarea, teste Nesselio. FABR. Part. iv, p. 440, n. 13, cod. 195. Add. ad. n. 22. HARL.

26. *Imago dormitionis S. Ephraimi Syri*. Inc. Καὶ νεκρὸν ἔστιν ἐνταῦθα ἰδεῖν· item:

27. *Imago martyris coronati*: Init. Χρόνεν μὲν ἰδεῖν καὶ ἀγωνιζομένους. Florentinæ in cod. Laur. 21, n. 1 et 2, plut. 4. V. Bandini, Cat. cit. vol. I, p. 543 seq. — Prior *imago* est quoque ibid. in cod. 13, n. 14, plut. 75. V. Bandin. l. c. III, p. 105, ubi opinatur, illam esse forte, quæ a Fabricio nostro loco, n. 18, sub titulo, *Ecphrasis animam agentis* recensetur. HARL.

28. *Epilogus adversus Latinos*. Inc. Τοῦτο τὸ σύμβολον; Paris. in bibl. publ. codd. 1286, n. 19, et 1295, n. 9. In utroque codice alia Marci Eug. opuscula reperiuntur, et quedam, a Fabricio omissa, ad n. 7, et passim indicavi. — *De terminis vitæ*, v. ad n. 5. HARL.

(c) Ex cod. Monacensi novissime edidit Alb. Jahnus.

(d) Citat etiam Pseudo-Gennadius in Apologia pro conc. Florent., capit. 4 sect. 3.

στις, ἔδωκεν αὐτοῖς λέγων· Πίετε ἐξ αὐτοῦ πάντες· τοῦτο ἔστι τὸ ἀλμά μου τὸ περὶ πολλῶν ἐκχυρόμενον εἰς ἀφεσιν ἀμαρτιῶν· τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἡμήν ἀράμηντοι. Μεμνημένοι τοίνυν τὸν πάθους αὐτοῦ καὶ τοῦ θανάτου, καὶ τῆς ἀναστάσεως καὶ τῆς εἰς οὐρανούς ἐπανόδου, καὶ τῆς μετλούσης αὐτοῦ δευτέρας πτρουσίας, ἐν ᾧ ἔρχεται κρίναι ζῶντας καὶ νεκρούς καὶ ἀποδοῦνται ἐκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ, προσφέρομέν σοι· τῷ βασιλεῖ καὶ Θεῷ κατὰ τὴν αὐτοῦ διάταξιν τὸν ἄρτον τοῦτον καὶ τὸ ποτήριον τοῦτο, εὐχαριστοῦντές σοι δι' αὐτοῦ, ἐφ' οὓς κατηξίωσας ἡμᾶς ἔστανται ἐνώπιον σου καὶ λεπατεύειν σοι· καὶ ἀξιοῦμέν σε ὅπως εὐμενῶς ἐπιθέψοις ἐπὶ τὰ προκείμενα δῶρα ταῦτα ἐνώπιον σου, σὺ δὲ ἀνενδεής Θεός, καὶ εὐδοκήσεις; ἐπ' αὐτοῖς εἰς τιμὴν τοῦ Χριστοῦ σου καὶ καταπέμψοις τὸ ἄγιόν σου Πνεῦμα ἐπὶ τὸν θυσίαν ταύτην, τὸν μάρτυρα τῷ παθήματι τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ, ὅπως ἀποφήνοις τὸν ἄρτον τοῦτον σῶμα τοῦ Χριστοῦ σου, καὶ τὸ ποτήριον τοῦτο ἀλμά τοῦ Χριστοῦ σου.»

Ταῦτα μὲν οἱ θεῖοι ἀπόστολοι διὰ τῆς συγγραφῆς τους μακαρίου Κλήμηντος τῇ Ἱεκκλησίᾳ παραδεδώκασιν. Ο δέ γε θεῖος Ἰάκωβος ὁ τῆς Ἱεροσολύμων πρωτο-ἐπίσκοπος καὶ τοῦ πρώτου καὶ μεγάλου ἀρχιερέως ἀδελφὸς ὅμοιος καὶ διάδοχος, καὶ αὐτὸς τὴν μυστικὴν ἐκτιθέμενος λειτουργίαν, ἐν τῷ αὐτῷ μέρει μετὰ τὸ διηγήσασθαι τὰ Δέσποτικὰ ἥματα τοιάδε γράφει· «Μεμνημένοι οὖν καὶ ἡμεῖς οἱ ἀμαρτωλοὶ τῶν ζωοποιῶν αὐτοῦ παθημάτων, τοῦ σωτηρίου σταυροῦ, καὶ τοῦ θανάτου, καὶ τῆς ταφῆς, καὶ τῆς τριημέρου ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως, καὶ τῆς εἰς οὐρανούς ἀνόδου, καὶ τῆς ἐκ δεξιῶν σου τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς καθέδρας, καὶ τῆς δευτέρας ἐνδέξου καὶ φοβερᾶς αὐτοῦ παρουσίας, ὅταν ἔλθῃ μετὰ δόξης κρίναι ζῶντας καὶ νεκρούς, ὅταν μέλλῃ ἀποδιδύναι ἐκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ, προσφέρομέν σοι, Δέσποτα, τὴν φοβερὰν ταύτην καὶ ἀναμακτὸν θυσίαν.» Καὶ μετ' ὅλη γαρ· «Ἐλέησον ἡμᾶς, οἱ Θεός, κατὰ τὸ μέγα ἔλεός σου, καὶ ἔξαπόστειλον ἐφ' ἡμᾶς καὶ ἐπὶ τὰ προκείμενα ἄγια δῶρα ταῦτα τὸ Πνεῦμα σου τὸ πανάγιον, τὸ κύριον καὶ ζωοποιὸν, τὸ σύνθρονόν σοι τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ καὶ τῷ μονογενεῖ σου Χριστῷ, τὸ συμβασιλεῦον, τὸ δόμοιούσιον τε καὶ συναπόδιον, τὸ λαλῆσαν ἐν νόμῳ καὶ προρήταις, καὶ τῇ καὶνῇ σου Δικτήκῃ, τὸ καταβάντα ἐν εἴδει περιστερᾶς ἐπὶ τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ἐν τῷ Ἱορδάνῃ ποταμῷ καὶ μεῖναν ἐπ' αὐτὸν, τὸ καταβάντα ἐπὶ τοὺς ἀγίους σου ἀπόστολους ἐν εἴδει πυρίνων γλωτσῶν ἐν τῷ ὑπερώφητῇ τῆς ἀγίας καὶ ἐνδέξου Σιών ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς ἀγίας Πεντηκοστῆς· αὐτὸς τὸ Πνεῦμα σου τὸ πανάγιον κατάπεμψον, Δέσποτα, ἐφ' ἡμᾶς, καὶ ἐπὶ τὰ προκείμενα ἄγια δῶρα ταῦτα, ἵνα ἐπιφοιτήσουν τῇ ἀγίᾳ καὶ ἀγαθῇ καὶ ἐνδέξω αὐτοῦ παρουσίᾳ, ἀγιάσῃ, καὶ ποιήσῃ τὸν μὲν ἄρτον τοῦτον σῶμα ἄγιον τοῦ Χριστοῦ σου, καὶ τὸ ποτήριον τοῦτο ἀλμά τίμιον τοῦ Χριστοῦ σου.»

Τούτοις ἀκολουθοῦντες καὶ οἱ μετὰ ταῦτα τὴν αὐτὴν λειτουργίαν ἐπιτεμόντες, ὃ τε μέγας Βασίλειος, καὶ μετ' αὐτὸν ὁ Χρυσόστομος Ἰωάννης, ὃ μὲν περὶ τοῦτο τὸ μέρος γενόμενος, καὶ αὐτὸς διηγούμενος τὴν πρώτην ἐκείνην λειτουργίαν ὑπὸ τοῦ Δεσπότου παραδεδομένην,

Anes: hic est sanguis meus, qui pro multis effunditur in remissionem peccatorum; hoc facite in meam com memorationem. Memores igitur passionis ejus, mortis, resurrectionis, redditus in cœlos, et futuri ejus secundi adventus, in quo veniet judicaturus vivos et mortuos, redditurusque cuique secundum opera sua, asserimus tibi Regi ac Deo, secundum ejus institutionem, panem hunc, et hunc calicem, gratias tibi per eum agentes, quod nos dignatus fueris astare coram te, et tibi sacrificare. Et te rogamus, ut propitio serenoque vultu respicias supra haec proposita bona coram te, tu qui nullius indiges, Deus: et tibi complacitum sit in eis ad honorem Christi tui, et mittere digneris sanctum tuum Spiritum super hoc sacrificium, testeni passionem Domini Jesu, ut efficiat panem hunc corpus Christi tui: et calicem hunc sanguinem Christi tui.»

Κυρίου Ἰησοῦ, ὅπως ἀποφήνοις τὸν ἄρτον τοῦτον σῶμα τοῦ Χριστοῦ σου, καὶ τὸ ποτήριον τοῦτο ἀλμά τοῦ Χριστοῦ σου.»

G Hæc quilem divi apostoli per beati Clementis scriptiōnē Ecclesiæ tradiderunt. Divus vero Jacobus Hierosolymorum primus episcopus, ac primi magnique pontificis frater simul et successor, ipse quoque mysticam exponens Liturgiam in eadem parte, post recitationem Dominicorum verborum, hæc scribit: «Memores igitur et nos peccatores passionum ejus vivis carum, crucis salutaris ac mortis, sepulcri ac resurrectionis a mortuis tertio die, ascensionis in cœlos, et assumptionis ejus ad dexteram tuam Dei et Patris, et secundi gloriosi et tremendi ejus adventus, cum veniet cum gloria ad judicandum vivos et mortuos, cum reddet unicuique secundum opera ejus, offerimus tibi, Domine, hoc sacrificium verendum et incurrantium.» Et post pauca: «Miserere nostri, Deus, secundum magnam misericordiam tuam, et demitte super nos, et super hæc sancta dona proposita Spiritum tuum sanctissimum Dominum vivissem, una tecum Deo Patre et unigenito Filio tuo assidentem, simul regnante, consubstantialem et coeternum, qui locutus est in lege et prophetis: et in novo tuo Testamento, qui descendit in specie columbae super Dominum nostrum Jesum Christum in Jordane fluvio, et mansit super eum: qui descendit super sanctos apostolos tuos in specie ignearum linguarum, in cœnaculo sanctæ et gloriosæ Sion, in die sanctæ Pentecostes: ipsum Spiritum tuum sanctissimum demitte nunc quoque, Domine, in nos, et in hæc dona sancta proposita, ut superveniens, sancta et bona et gloriosa tua præsentia sanctificet et efficiat hunc paneū corpus sanctum Christi tui, et calicem hunc pretiosum sanguinem Christi tui.»

His consequentes et qui postea Liturgiam ipsam concisiorem ediderunt, tum magnus ille Basilius, tum post eum Joannes Chrysostomus: ille quidem ad hanc partem cum accessit, ipse quoque, recitans primam illam consecrationem a Domino traditam,

« Dimisit, inquit, commemorationes salubris suæ A passionis ista, quæ proposuimus secundum sua mandata. Debens enim exire in voluntariam et beatissimam et vivificam suam mortem, in nocte qua tradebat seipsum pro mundi vita, accipiens panem in sanctis suis et immaculatis manibus, et ostendens tibi Deo et Patri, gratias agens, benedicens, sanctificans, frangens dedit sanctis suis discipulis et apostolis dicens, Accipite et manducate: *Hoc est corpus meum, quod pro vobis frangitur in remissionem peccatorum.* Similiter et calicem de genimine vitis accipiens, miscens, gratias agens, benedicens, sanctificans, dedit sanctis suis discipulis et apostolis, dicens: *Bibite ex hoc omnes. hic est sanguis meus novi Testamenti, qui pro vobis et pro multis effunditur in remissionem peccatorum.* Hoe facite in meam commemorationem. » Et post pauca: « Ideo, Domine sanctissime, et nos peccatores et indigni servi tui, qui constituti sumus ministrare sancto altari tuo, non propter justitias nostras (non enim facimus quid boni in terra), sed propter misericordias et miserationes tuas quas effudisti abundantanter super nos, confidentes appropinquamus sancto altari tuo, et proponentes antitypa, id est: configuralia sancti corporis et sanguinis Christi tui, te obsecramus et te postulamus, Sancte sanctorum, beneplacita tua benignitate, venire Spiritum sanctum tuum super nos et super proposita munera ista, et benedicere ea et sanctificare, et ostendero panem quidem istum, ipsum honorisimum corpus Domini, Dei et Salvatoris nostri Iesu Christi, qui effusus est pro mundi vita. » Divus quoque Chrysostomus eadem iterum concisius exponens: « Veniens Dominus completo omni pro nobis mysterio, nocte qua tradebatur, magis autem tradebat seipsum, pro mundi vita; panem accipiens sanctis suis, immaculatis et impollutis manibus, cum gratias egisset, benedixit, sanctificans et frangens, sanctis suis discipulis et apostolis tribuit dicens: Accipite et comedite. *Hoc est corpus meum, quod pro vobis frangitur in remissionem peccatorum.* Similiter autem et calicem postquam coenavit dicens: *Bibite ex hoc omnes. hic est sanguis meus novi Testamenti, qui pro vobis et pluribus effunditur in remissionem peccatorum.* » Et paulo post ita subiungit: « Offerimus tibi rationabile ac incurvatum hoc sacrificium, et precamur, et supplicamus, et deposcimus, ut mittas Spiritum sanctum tuum super nos et super hæc apposita munera: et sicut panem istum quidem pretiosum corpus Christi tui: et quod est in calice isto: pretiosum sanguinem Christi tui, permutans sancto Spiritu tuo. »

Et quidem omnes hi concorditer; prius quidem recitant Dominica verba, et per ea nos ad recordationem rei tum peracte adducunt, et sanctificatricem vim ac potentiam immittunt in ea quæ con-

« Κατέλιπε, φησιν, ἡμῖν ὑπομνήματα τοῦ σωτῆροῦ αὐτοῦ πάθους, ταῦτα δὲ προτεθείκαμεν κατὰ τὰς αὐτοῦ ἐντολάς· μέλλων γάρ εἶναι ἐπὶ τὸν ἔκούσιον καὶ ἀσίμιμον καὶ ζωοποιὸν αὐτοῦ θάνατον, τῇ νυκτὶ δὲ παρεδίδου ἐκεῖνον ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου ζωῆς, λαβὼν ἄρτον ἐπὶ τῶν ἀγίων αὐτοῦ καὶ ἀχράντων χειρῶν, καὶ ἀναδεῖξε τοι τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, εὐχαριστήσας, εὐλογήσας, ἀγιάσας, κλάσας, ἔδωκε τοῖς ἀγίοις αὐτοῦ μαθηταῖς καὶ ἀποστόλοις, εἰπών, Λάβετε, φάγετε· τοῦτο μού ἐστι τὸ σῶμα τὸ ὑπὲρ ὑμῶν κατέβαντον εἰς ἀφεσιν ἀμαρτιῶν· δμοίως καὶ τὸ ποτήριον ἐκ τοῦ γεννήματος τῆς ἀμπέλου λαβὼν, κεράσας, εὐχαριστήσας, εὐλογήσας, ἀγιάσας ἔδωκε τοῖς ἀγίοις αὐτοῦ μαθηταῖς καὶ ἀποστόλοις εἰπών, Πλετε ἐξ αὐτοῦ πάρτες· τοῦτο ἐστι τὸ αἷμα μου τὸ τῆς κατερῆς Διαθήκης, τὸ ὑπὲρ ὑμῶν καὶ πολλῶν ἐκχυνόμενον εἰς ἀφεσιν ἀμαρτιῶν. Τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀράμησιν. » Καὶ μετ' ὅλιγα· « Διὰ τοῦτο, Δέσποτα, πανάγιε, καὶ ἡμεῖς οἱ ἀμαρτωλοὶ καὶ ἀνάξιοι δυσῆλοι εἰμι, οἱ καταξιωθέντες λειτουργεῖν τῷ ἀγίῳ σου θυσιαστηρίῳ, οὐ διὰ τὰς δικαιοσύνας ἡμῶν, οὐ γάρ ἐποιήσαμέν τι ὀγαθὸν ἐπὶ τῆς γῆς, ἀλλὰ διὰ τὴν ἔλεην σου καὶ τοὺς οἰκτιρμούς σου, οὓς ἔξέχεας πλουσίως ἐφ' ἡμᾶς, θαρροῦντες προσεγγίζομεν τῷ ἀγίῳ σου θυσιαστηρίῳ, καὶ προσθέντες τὰ ἀντίτυπα τοῦ ἀγίου σώματος καὶ αἵματος τοῦ Χριστοῦ σου, σοῦ δεόμεθα· καὶ σὲ παρακαλοῦμεν, "Ἄγε ἀγίων, εὐδοκεῖ τῆς σῆς ἀγαθότητος, ἐλθεῖν τὸ Πνεῦμα σου τὸ ἄγιον ἐφ' ἡμᾶς καὶ ἐπὶ τὰ προκείμενα δῶρα ταῦτα, καὶ εὐλογῆσαι αὐτὰ καὶ ἀγιάσαι, καὶ ἁναδεῖξαι, τὸν μὲν ἄρτον τοῦτον αὐτὸν τὸ τίμιον σῶμα τοῦ Κυρίου καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τὸ δὲ ποτήριον τοῦτο αὐτὸν τὸ τίμιον αἷμα τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τὸ ἐκχυθὲν ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου ζωῆς. » Οὐ δέ γε θεῖος Χρυστόστομος τὰς αὐτές πάλιν ἐπιτομώτερον ἀπαγγέλλων, « Ἐλθὼν δὲ Κύριος, φησὶ, καὶ πᾶσαν τὴν ὑπὲρ ἡμῶν οἰκονομίαν πληρώσας, τῇ νυκτὶ δὲ παρεδίδοτο, μᾶλλον δὲ ἐκεῖνον παρεδίδου, ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου ζωῆς, λαβὼν ἄρτον ἐπὶ ταῖς ἀγίαις αὐτοῦ καὶ ἀχράντοις καὶ ἀμωμήτοις χερσὶν, εὐχαριστήσας, εὐλογήσας, ἀγιάσας, κλάσας, ἔδωκε τοῖς ἀγίοις αὐτοῦ μαθηταῖς καὶ ἀποστόλοις εἰπών. Λάβετε, φάγετε· τοῦτο μού ἐστι τὸ σῶμα τὸ ὑπὲρ ὑμῶν κατέβαντον εἰς ἀφεσιν ἀμαρτιῶν· δμοίως καὶ τὸ ποτήριον μετὰ τὴν δεῖπνησαι λέγων· Πλετε ἐξ αὐτοῦ πάρτες· τοῦτο ἐστι τὸ αἷμα μου τὸ τῆς κατερῆς Διαθήκης τὸ ὑπὲρ ὑμῶν ἐκχυνόμενον εἰς ἀφεσιν ἀμαρτιῶν. » Καὶ μετὰ μικρὸν οὕτως ἐπισυνάπτει· « Προσφέρομέν σοι τὴν λογικὴν τοι: αὐτὴν καὶ ἀναμάκτον· λατρείαν· καὶ παρακαλοῦμεν, καὶ

Οὕτω μὲν ἄπαντες οὗτοι σύμφωνως προλέγουσι μὲν τὰς Δεσποτικὰ βῆματα, καὶ διὰ αὐτῶν εἰς ἀνάμνησιν ἡμᾶς ἀγούσι τοῦ τότε πραχθέντος, καὶ τὴν ἀγιαστικὴν δύναμιν ἐνιάτις τελουμένοις· ἐπεύχονται δὲ ὕστερον,

καὶ τὴν τοῦ ἀγίου Πνεύματος ἐπικαλοῦνται χάριν, ὡστε **A** καὶ τὴν τοῦ ἀγίου Πνεύματος ἐπικαλοῦνται χάριν, ὡστε τὰ εἰρημένα τότε τοῖς νῦν ἐφερμόσαι, καὶ τὰ προκείμενα τελεῖσαι, καὶ τὸ δεσποτικὸν σῶμα καὶ αἷμα μεταποῆσαι· αὕτη γάρ καὶ ἐν τῇ μήτρᾳ τῆς Παρθένου τὴν θεοφόρον ἐκείνην συνεστήσατο σάρκα, κατὰ τὸ εἰρημένον πρὸς αὐτὴν ὑπὸ τοῦ ἀγγέλου· **P**νεῦμα ἄγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ σὲ, καὶ δύναμις Ὑψίστου ἐπισκιάσει σοι. Διὰ τοῦτο καὶ δομέγας Βασιλεὺς, μετὰ τὸ εἰπεῖν τὰ δεσποτικὰ βήματα διηγηματικῶς ὡς παρ' αὐτοῦ εἰρημένα ἐπὶ τοῦ ἀγίου αώματος καὶ αἵματος, ἀντίτυπα καλεῖ τὰ προκείμενα, δῆλον. ὡς μήπω τενελεσμένα διὰ τῶν βημάτων ἐκείνων, ἀλλ' ἔτι τύπον τινὰ καὶ εἰκόνα φέροντα. Καὶ οὕτως εὐθὺς ἐφεξῆς τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον ἐλθεῖν ἐπεύχεται, καὶ ἀναδεῖξαι τὸν μὲν ἄρτον αὐτὸν τὸ τίμιαν σῶμα, τὸ δὲ ποτήριον αὐτὸν τὸ τιμιόν αἷμα. Καὶ τοῦτο γε λίαν εἰκότως· καθάπερ γάρ ἐπὶ τῆς πρώτης ἐκείνης δημιουργίας ἔλαβε μὲν ἡ γῆ τὴν τοῦ βλαστάνειν τὰ ἔξι αὐτῆς δύναμιν διὰ τοῦ Θεοῦ προστάγματος, καὶ τὸ πρόσταγμα ἐκεῖνο, καθά. φησιν δὲ αὐτὸς διδάσκαλος, ἐναπομεῖναν τῇ γῇ, τὴν τοῦ βλαστάνειν αὐτῇ· δηνεκῶς πάρεχεται δύναμιν· χρεία δὲ δύμας καὶ ἡμετέρας ἐπιμελείας, καὶ γεωργικῶν χειρῶν εἰς τὸ τελεσιουργεῖν τὰ φυδμενά· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ δολχὸς οὗτος, ἀπαξέρηθες ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος, ὡς καὶ δολεῖς φησι Χρυσόστομος, διὰ παντὸς ἐνεργεῖ· συνεργεῖ δὲ δύμας καὶ ἡ τῆς Θείας ιερωτύνης δύναμις. διὰ τῆς εὐχῆς καὶ τῆς εὐλογίας εἰς τὴν τῶν προκειμένων τελείωσιν· αὕτη γάρ καὶ τὸ βαπτίσματος ὅδωρ ὃν ἀπλῶς ἐκ τοῦ φαινομένου πάσης ἀμαρτίας· καθαρικὸν ἀπεργάζεται, τοῦ Θεοῦ Πνεύματος ἀθεωρήτως συντρέχοντος· αὕτη καὶ τὸ χρίσμα τοῦ μύρου καὶ τοῦ ιερεῖς αὐτοὺς καὶ τάλλα πάγια τῆς Ἐκκλησίας μυστήρια τελεσιουργεῖ διὰ τῆς τοῦ παναγίου Πνεύματος χάριτος· Οὐ τοίνυν τῇ ἡμετέρᾳ εὐθῇ θερόυντες, οὐδὲ τῶν δημάτων ἐκείνων· δύναμιν, καταγινώσκοντες, ἐπευχόμεθα τοῖς προκειμένοις, καὶ οὕτως αὐτὰ τελειούσθαι πιστεύομεν, ἀλλὰ καὶ τὰ βήματα τὴν οἰκείαν σώζειν δικολογοῦμεν ἰσχὺν, καὶ τὴν τῆς Θεας ιερωτύνης ἐπιδείχνυμεν δύναμιν, τελειωτικὴν οὖσαν παντὸς μυστηρίου. τῇ ἐπικλήσει τοῦ δι' αὐτῆς ἐνεργοῦντος ἀγίου Πνεύματος· οὕτω γάρ καὶ δολεῖς Χρυσόστομος αὐθις. ἐν τῷ Περὶ ιερωδύνης τρίτῳ περὶ αὐτοῦ τούτου τοιάδε φησίν· **E**Ἔστηκεν δὲ ιερεὺς; οὐ πῦρ καταφέρων, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον, καὶ τὴν ίκετηρίαν ἐπιπολὸν ποιεῖται, οὐχ ἵνα τις λαμπάς, ἄνωθεν ἀφίεται, καταγαλώσῃ τὰ προκείμενα, ἀλλ' ἵνα ἡ χάρις, ἐπιπεσοῦσα τῇ θυσίᾳ, διὰ τὴν ἐκείνης τὰς ἀπάντων ἀγάψῃ φυχᾶς, καὶ ἀργυρίου λάμπροτέρας· ἀποδιξῆντη πετυρωμάσκου· Ἀλλ' οὐδὲ ἀμφιβολίαν τινὰ καὶ δηδηλων εὔχομένους· ἡμᾶς ὑποπτεύειν χρεῶν, αὐτοῦ τοῦ θειουμένου καὶ μεταλαμβανομένου Δεσπότου κελεύσαντος τοῦτο ποιεῖν ἡμᾶς· Τοῦτο γάρ, φησι, ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀράμην· καὶ ἐπαγγειλαμένου· δώτειν Πνεύματος αὐτοῦ αἴτουσιν. αὕτη ἀπασι, μήτι γε ιερεῦσι, καὶ σφόδρα γε βουλομένου τοῦτο καθ' ἐκάστην ἐπιτελεῖσθαι παρ' ἡμῶν, ὡς διὰ πάγιων ἐξῆς ἀναρχί-

A secrantur; postea vero orationem adhibent, et sancti Spiritus gratiam invocant; ut ea accedens, ea quæ tum dicta sunt, rebus praesentibus accommodet, et proposita dona perficiat, inque Dominicum corpus et sanguinem convertat. Ipsa enim et in utero Virginis deiferam illam procreavit carnem, iuxta illud; quod ei ab angelo dictum est: « Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi. » Idecirco et magnus Basilios, post recitatam Domini verba, ut a se dicta super sancto corpore et sanguine, antitypa vocat proposita dona, nimis quasi nondum perfecta per ea verba, verum adhuc typum quemdam et imaginem ferentia. Itaque deinceps statim Spiritus sanctus adveniat precatur, faciatque panem quidem ipsum pretiosum corpus, calicem autem ipsum pretiosum sanguinem. Idque certe jure optimo: nam quemadmodum in illa prima mundi fabricatione, terra germinandi, quæ ab ea nascuntur vim et potentiam per divinum mandatum accepit, idque mandatum, quomadmodum ait idem doctor, in ipsa terra permanens insitum, ei vii germinandi perpetuo præbet: opus est tamen et nostra cura, agricolarum manibus ad ea perficienda quæ producit: eodem modo et sermo iste semel editus a Servatore, ut ait. divus Chrysostomus, semper operatur: adjuvat tamen et divini sacerdotii facultas intercedente oratione ac benedictione, ad propositorum perfectionem. Ipsa enim et baptismatis aquam, quæ aqua simpliciter erat, pro eo quod apparebat, omnium peccatorum expiationem facit, divino Spiritu invisibiliter concurrente. Haec et chrisma quo ungimur, et sacerdotes ipsos, et alia omnia Ecclesie mysteria peragunt, per sacrosancti Spiritus gratiam. Atqui non orationi quam fundimus confidentes, neque verbis illis ut impotentibus detrahentes, propositis donis adprecamur, itaque ipsa confici credimus, sed et verba ipsa proprium retinere robur credimus, et divini sacerdotii facultatem insuper demonstramus, quæ consciendi totius mysterii per invocationem Spiritus sancti per eam operantis vim habeat. Sic enim et divus Chrysostomus pariter, libro De Sacerdotio, hac ipsa de re talia inquit: « Astat sacerdos, non ignem demittens, sed Spiritum sanctum: ac supplex diu precatur, non ut aliqua fax desuper accensa consumat proposita dona, sed ut gratia in hostiam delapsa, per eam universorum animarum accendat, et argento ignito splendidores efficiat. Sed neque hæsitatio ulla ac incertitudo nobis: precantibus: suspicanda est, cum is qui deificatur et participatur Dominus. hoc nos facere jussert; **H**oc enim, inquit, facite in meam commemorationem; et promiserit se daturum Spiritum sanctum omnibus qui petierint eum, nedum sacerdotibus: velutque hoc singulis diebus confici a nobis, ut deinceps per omnia monstratur. Tunc etiam fortassis ex hoc baptisma quoque suspectum habeas; quæd præcibus: pariter atque invocationibus conficitur, et peccato-

rum remissionem, an vere acceperis dubitationem aliquam habeas, quae tibi sacerdotali gratia conceditur? itemque alia omnia ecclesiastica præscribas mysteria? Non ita est profecto, non ita est; fidelis enim qui promisit se nobiscum omnibus diebus futurum, usque ad consummationem saeculi. Atque nos quidem hæc a sanctis apostolis et eorum successoribus accepimus, et ita retinemus, ut a sententia hac dimoveri nequeamus, et rationem eorum reddimus. » Quod autem Domini de mysteriis sermo, per modum recitationis prolatus, ad donorum sanctificationem sufficiat, nemo apostolorum; nemo doctorum dixisse cernitur. Verum quod ille quidem semel ab illo prolatus, hoc ipso quod ab illo pronuntiatus est, perinde atque in rerum fabricatione habitus sermo semper operetur, hoc ait aurea ille lingua Joannes. Quod vero nunc a sacerdote prolatus, hoc ipso quod ab eo dicatur, hoc possit, a nullo licet ediscere: quandoquidem nec ipse officiis operatur sermo, quia in singulis, quæ sunt ab aliquo homine referatur: sed quia semel est a Deo enuptiatus. Quin etiam nec ipsi quidem dicent operari Dominicum verbum, a quovis simpliciter prolatum, neque absque altari. Si igitur sacerdote est opus et altari, et aliis quæ ad id pertinent, quidni et precibus, benedictione, et per eam adventu sancti Spiritus, qui omnia perficit et consummat mysteria? Adhæc, sacer ille Dionysius testimonio suo nostros ritus confirmaturus accedit. In theoria enim mysterii synaxeos: « Ubi sacra, inquit, Dei opera hierarcha celebravit, ad consecrationem accedit; et prius quidem pro ea excusationem assert exclamans: « Tu dixisti: *Hoc facite in meam commemorationem;* dein ad imitationem Dei compositæ hujus consecrationis dignus. Sieri precatur et ad similitudinem ipsius Christi divina peragere, et impertiri sanctissime: ac sacra percepturos, sacrosancte percipere. Deinde sic divinissima peragit sacra, atque oculis objicit, quæ celebravit per sacra proposita. Nam pane qui opertus erat et indivisus, patesfacto et in multas partes distributo, unitateque calicis omnibus disperita, symbolicæ unitatem multiplicat et distribuit. » Et post pauca: « Percepta ac data communione hierarcha in sacram gratiarum actionem desiit. »

πληθύνει καὶ διανέμει· καὶ μετ' ὀλίγα· « Μετασχῶν δὲ καὶ μεταδοὺς ὁ ἵεράρχης, εἰς εὐχαριστίαν ἵερὸν καταλήγει. »

Hæc cuivis volenti contueri licet, cum quibusnam consentiant, iisne quæ a nobis peraguntur, aut iis quæ a Latinis. Nos enim sequentes sacros apostolos et doctores, juxta traditas ab iis expositiones et hunc item sacrorum interpretem, sacra Dei opera celebramus, id est, ut iste ait, Dei pro nobis incarnationem, ejus pro nobis mortem, divinam baptizatorum generationem, divinam adoptionem, servandis mandatis deificationem: ita deinde ad consecrationem venientes, prius quidem pro hac excusationem afferimus, et exclamamus ipsa Dominicæ verba, quæ tum enuntiavit: et subdimus,

A νεται. « Η σύ γε τυχὸν ἐκ τούτου, καὶ τὸ βάπτισμα ὑποπτεύσειας, δι' εὐχῶν δμοῖως καὶ ἐπικλήσεων τελεούμενον, καὶ τὴν τῶν ἀμαρτιῶν ἄφεσιν, εἰ ἀληθῶς ἐδέξιο, δισταγμόν τινα σχοῖνης διὰ τῆς ἱερατικῆς χάριτος ἐπιδιδούμενην, καὶ ταῦτα πάνθ' δμοῖως ἐκκλησιαστικὰ μυστήρια διαγράψειας. 'Αλλ' οὐκ ἔστι ταῦτα, οὐκ ἔστι πιστὸς γάρ δὲ παγγειλάμενος, μεθ' ἡμῶν ἔσεσθαι τὰς ἡμέρας ἀπάσας, ἀχρι τῆς συντελείας τοῦ αἰώνος. Ήμεῖς μὲν οὖν ταῦτα παρὰ τῶν ἀγίων ἀποστόλων καὶ τῶν ἐκείνους ἐκδεξιμένων παραλαβόντες, καὶ κατέχομεν ἀμεταποίητως, καὶ τὸν γιγνόμενον ἐπ' αὐτοῖς ἀποδίδομεν λόγον· ὅτι δὲ ὁ τοῦ Κυρίου περὶ τῶν μυστηρίων λόγος, ἐν εἶδει διηγήσεως λεγόμενος, πρὸς ἀγιασμὸν δώρων ἀρκεῖ, οὐδεὶς οὔτε τῶν ἀποστόλων, οὔτε τῶν διδασκάλων εἰκὼν φαίνεται. 'Αλλ' ὅτι μὲν ἄπαξ ὑπ' ἐκείνου φησί, αὐτῷ τῷ ὑπ' ἐκείνου φθῆναι, καθάπερ δὲ δημιουργικὸς Λόγος ἐνεργεῖ, ὅτι ἐφ' ἐκάστῳ τῶν γινομένων ὑπό τινος ἀνθρώπου λέγεται· ἀλλ' ὅτι ἔστιν ἄπαξ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ εἰρημένος.» Καὶ μήτ' οὐδὲ αὐτὸς φήσουσιν ἐνεργεῖν τὸν δεσποτικὸν λόγον, ὑπὸ τοῦ τυχόντος ἀπλῶς λεγόμενος, οὐδὲ ἄνευ θυσιαστηρίου. Εἰ τοινυν λερέως δεῖ καὶ θυσιαστηρίου, καὶ τῶν ἄλλων ὅσα πρὸς τοῦτο συντελεῖν, διὰ τοῦτο μή καὶ εὐχῶν δεήσεις εὐλογίας, καὶ τῆς δι' αὐτῆς ἐπιφοτήσεως τοῦ ἀγίου Πνεύματος, ἥτις πάντα τελειώτε μυστήρια; Πρὸς τούτοις δὲ λερδούς Διονύσιος ἐπιμαρτυρήσων παρτίω τοῖς παρ' ἡμῶν τελουμένοις· ἐν γάρ τῇ θεωρίᾳ τοῦ τῆς συνάξεως μυστηρίου, «Τὰς λεράς, φησί, θεουργίας ὁ λεράρχης ὑμνήσας, ἐπὶ τὴν ἵερουργίαν ἔρχεται· καὶ πρότερον μὲν ὑπὲρ ταῦτας ἀπολογεῖται καὶ ἀναθοῖ, Σὺ εἶπας, Τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμητσιν· είτα τῆς θεομιμήτου ταῦτης ἵερουργίας ἀξιος αἰτεῖ γενέσθαι, καὶ τῇ πρὸς Χριστὸν ἀφομοίωσει τὰ θεῖα πανάγια τελέσαι καὶ διαδοῦναι, καὶ τοὺς μεθέξοντας ἵεροπρεπῶς μετασχεῖν. Εἴθ' οὕτως ἵερουργεῖ τὰ θειότατα, καὶ ὑπ' ὅψιν διηγεῖ τὰ ὑμνημένα διὰ τῶν λερῶν προκειμένων τὸν γάρ ἐγκεκαλυμμένον καὶ ἀδιαίρετον ἀρτὸν ἀνακαλύψας, εἰς πολλὰ διελύν, καὶ τὸ ἐνιαῖον τοῦ ποτηρίου πᾶντα καταχειρίσας, συμβολικῶς τὴν ἐνότητα πληθύνει καὶ διανέμει· καὶ μετ' ὀλίγα· « Μετασχῶν δὲ καὶ μεταδοὺς ὁ λεράρχης, εἰς εὐχαριστίαν ἵερὸν καταλήγει. »

D Taῦτα συνορᾶν ἔξεστι τῷ βουλούμενῷ παντὶ, τίσιν ἔστι σύμφωνα, τοῖς παρ' ἡμῶν τελουμένοις, ἢ τοῖς παρὰ Λατίνων. Ήμεῖς μὲν γάρ ἀκολουθοῦντες τοῖς λεροῖς ἀποστόλοις καὶ διδασκάλοις, κατὰ τὰς ὑπ' αὐτῶν παραδεδούμενας ἐκθέσεις, καὶ τούτῳ δὴ τῷ λεροφάντορι, τὰς λεράς θεουργίας ὑμνοῦμεν, τουτέστιν, ὡς αὐτός φησι, τὴν δι' ἡμᾶς ἐνανθρώπησιν τοῦ Θεοῦ, τὸν ὑπὲρ ἡμῶν αὐτοῦ θάνατον, τὴν θεογένεσίαν τῶν βαπτιζομένων, τὴν θείαν υἱοθεσίαν, τὴν διὰ τῆς φυλακῆς τῶν ἐντολῶν θέωσιν· εἴθ' οὕτως ἐπὶ τὴν ἵερουργίαν ἔρχομενοι, πρότερον μὲν ὑπὲρ ταῦτας ἀπολογούμεθα, καὶ ἀγαθοῦμεν

αύτά τά δεσποτικά ρήματα, ἀ τότε εἶπε· καὶ ἐπι- λέγομεν, ὅτι αὐτὸς προσέταξε, Τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀράμησιν· είτα τῆς θεομιμήτου ταύτης Ἱερουργίας ἄξιοι αἰτήσαντες γενέσθαι, καθά. περιέχουσιν κι ἐκθέσεις, Ἱερουργοῦμεν τὰ θειότατα διὰ τῆς εὐχῆς καὶ εὐλογίας, καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ Πνεύματος ἐπιφοιτήσεως· καὶ τὸν ἐγκεκαλυμμένον τέως καὶ ἀδιαίρετον ἄρτον ἀνακαλύψαντες, εἰς πολλὰ διειροῦμεν, καὶ τὸ ἔνιαῖον τοῦ ποτηρίου πᾶσι καταμερίζομεν. Ὁ δὲ παρὰ Λατίνοις Ἱερεὺς μέμνηται μὲν καὶ αὐτὸς διηγηματίκῶς τῶν δεσποτικῶν ρήμάτων, ὅτι αὐτὸς προσέταξε, Λάβετε, φάγετε, καὶ πλετε πάντες, καὶ, Τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀράμησιν· Ἱερουργεῖ δὲ οὐδὲν μᾶλλον, ἀλλ' οἵσται τὴν διήγησιν αὐτὴν τῶν δημάτων πρὸς τὸν ἀγιασμὸν καὶ τὴν Ἱερουργίαν ἀρκεῖν· είτα τὸν ἀξυμὸν ἄρτον ἐκεῖνον, οὐκ ἐγκεκαλυμμένον τέως, ἀλλ' οὗτον ἔτυχεν οὕτω λαβὼν καὶ ὑψώσας, μέρος μὲν ἀπορθήγυνσι, καὶ τῷ ποτηρίῳ ἐμβάλλει· τὸ δὲ λοιπὸν καθίησιν εἰς τὸ στόμα, καὶ τὸ ποτήριον ἐκπιῶν ὅλον δμοιῶς, ἀσπάζεσθαι αὐτὸν προτρέπεται· τοὺς συλλειτουργοῦντας αὐτῷ διακόγους, μηδὲν μηδὲν μεταδούς· δ τὸ, Λάβετε, φάγετε πάντες, καὶ, Πλετε ἐξ αὐτοῦ πάντες, μεγαλαυχῶν. Ταῦτα οὐ πρόδηλον φέρει τὴν ἔναντιώσιν καὶ πρὸς τὰς παραδεδομένας ἐκθέσεις καὶ ἔξηγήσεις πρὸς τὰ δεσποτικά ρήματα, καὶ πρὸς αὐτὰς τὰς ἐκεῖνων φωνάς; Εἴτα τολμήσουσιν οὕτως ἔχοντες ἐγκαλεῖν ἡμῖν καὶ περιεργάζεσθαι τὰ ἡμέτερα καὶ ἐφερμηνεύειν, οὕτως ἀκόλουθα τοῖς ἀγίοις θντα; Ἀλλ' ὁ Χρυσόστομος φησι τὸν δεσποτικὸν λόγον ἀπαξ ῥηθέντα τὴν θυσίαν ἀπηρτισμένην ἐργάζεται· ἀπαξ ῥηθέντα φησὶν οὐ νῦν ὅπε τοῦ Ἱερέως λεγόμενον, ἀλλ' ἀπαξ ὑπὲ τοῦ Σωτῆρος ῥήθεντα, τὴν τελειωτικὴν ἀεὶ δύναμιν ἐνιέναι τοῖς προκειμένοις, οὐκ ἥδη καὶ ἐνεργείᾳ τελειοῦν αὐτά· τεῦτο γάρ ἡ τοῦ ἀγίου Πνεύματος ἐπιφοιτησίς ἐργάζεται διὰ τῆς τοῦ Ἱερέως, καὶ δῆλον ἐξ ὃν αὐτὸς ὁ χρυσοῦς τὴν γλῶτταν, ὡς πρότερον ἐξεθέμεθα, μετὰ τὸ εἶπεν τὰ δεσποτικά ρήματα, «Κατάπεμψον, φησὶ, τὸ Πνεῦμά σου τὸ ἄγιον, καὶ ποίησον τὸν μὲν ἄρτον τοῦτον τίμιον σῶμα τοῦ Χριστοῦ σου, τὸ δὲ ἐν τῷ ποτηρίῳ τούτῳ τίμιον αἷμα τοῦ Χριστοῦ σου, μεταβαλὼν τῷ Πνεύματί σου τῷ ἀγίῳ.» Ταῦτα εἰ μὴ πειθουσι τοὺς φιλονεκτῶς ἔχοντας, ἐλεῖσθαι ἀνείν δικαιοι τῆς διπλῆς ἀγνοίας, καὶ τῆς εἰς βάθυς πωρώσεως.

A quod ipse jusserrit, *Hoc facite*, inquiens, in meam commemorationem : tum ut ad imitationem Dei compositæ hujus consecrationis digni efficiamur precati, quemadmodum continent expositiones, divinissima sacra consicimus, intercedente oratione atque benedictione, necnon divini Spiritus accessione. Interimque opertum panem et indivisum patesfactum in multas partes secamus, et unitatem calicis omnibus distribuimus. Latinorum vero sacerdos recitat et ipse Dominica verba, quod ipse præceperit, *Accipite, comedite, et bibite omnes*: et, *Hoc facite in meam commemorationem*; verum nihil magis conseerat, sed arbitratur recitationem hanc verborum ad sanctificationem et consecrationem sufficere. Deinde infermentatum panem illum, non opertum interim, sed undecunque conlige: ita nactus, ubi sublevavit, partem quidem frangit, et in calicem injicit: quod reliquum est in os demittit, et toto calice pariter epoto, ut se salutent adhortatur qui cum eo ministrant diaconi, nemini quidquam impartitus, qui hoc gloriatur Domini verbo, *Accipite, comedite omnes, et bibite ex eo omnes*. Hæc manifestamne proferunt contrarietatem iis quæ nobis traditæ sunt liturgiarum expositionibus, et verbis Dominicis, et ipsis vocibus quibus utuntur? Scilicet ita sentientes nobis vitio vertere audebunt, et nostros ritus curiosius investigare atque interpretari, quæ sanctis Patribus tam sunt consentanea? At Chrysostomus ait, Dominicum verbum semel dictum sacrificium consummatum efficere. Semel dictum inquit, non quod nunc a sacerdote dicitur, sed quod semel a Servatore dictum est, perfectricem immittere propositis donis vim atque potentiam, non item et actu ea perficere; hoc enim sancti Spiritus adventus per sacerdotis orationem efficit; idque perspicuum est ex iis quæ Chrysostomus, ut prius exposuimus, postquam Dominicæ verba recitata sunt: «Mittas, inquit, Spiritum tuum sanctum, et fac panem istum quidem pretiosum corpus Christi tui, et quod est in calice isto pretiosum sanguinem Christi tui, permutans sancto Spiritu tuo.» Hæc nisi persuadeant eos qui contentiosi sunt, ii miserandi merito censendi sunt, tum quod ignorantia dupli teneantur, et execratione profunda.

Epistola domini Marci Ephesini ad dominum Georgium Scholarium.

Clarissime, sapientissime, doctissime milite que desideratissime frater et spiritualis fili, domine Georgi, opto in Dō ut sanus sis anima et corpore et in omnibus bene habeas; Dei misericordia et ipse mediocriter corpore valeo. Quantum nobis voluptatis et lētitiae attulisti, quando rectam sententiam et piam ac patriam doctrinam amplexatus es et condemnatae ab injustis judicibus veritatis patrocinium suscepisti, tantum e contrario mōrere et tristitia repleti sumus, cum ad aures nostras pervenit, te rursum alterata facie pugnantia tenete loquique, et cum pessimis cœconomis una confluere ad procuranda media unionis et dispositionis. Suntne præclara ista animoque philosophi digna? B Quanquam ego quidem tuas laudes concinendas excogitaveram, et magnum Gregorium, cui a theologia nomen est, mente revolvebam Heronem quemdam philosophum laudibus efferentem, Arianorum errori insistentem, quod, ut ille ait, dormalidibus

(1) Sic cod. Mon. 256 f. 133 b. Apud Allat. contra Creyght. p. 93: Γεννάδιον τὸν Σχολάριον. Ex hac epistola plura adduxerat Cangius gloss. gr. p. 1281, breu integrum dedit Allatius l. c. p. 88 seq.; nos eam ex præfato Codice exhibemus accuratius. Exstat et in Paris. cod. 1218 n. 10 (catal. pr 256).

(2) Ab hac propositione exorditur Allatii textus.

A Ἐπιστολὴ κυροῦ Μᾶρκου τοῦ Ἐφέσου πρὸς τὸν κύριν Γεώργιον (1) τὸν Σχολάριον.

Ἐνδοξότατε, σοφῶτατε, λογικῶτατε καὶ ἐμοὶ ποθεινότατε ἀδελφὲ καὶ κατὰ πνεῦμα υἱὲ, κύρι Γεώργιος, εὐχομαι τῷ Θεῷ ὑγιαίνειν σὲ ψυχῇ τέ καὶ σώματι καὶ ἐπὶ πάσιν ἔχειν καλῶς, οὗτοῦ τῷ ἐλεῖ καὶ αὐτὸς ὑγιαίνω μετρίως τῷ σώματι. "Οὐσῆς (2) ἡμᾶς ἐνέπλησας ἡδονῆς, ἡγίκα τῆς δρθῆς δόξης (3) ἐγένου καὶ τοῦ εὐσεβοῦς καὶ πατρὸς φρονήματος καὶ τῇ καταψηφισθείσῃ (4) παρὰ τῶν ἀδίκων κριτῶν συνηγορήσας ἀληθείᾳ, τοσαύτης ἐκ τοῦ ἐνάντιου λύπης καὶ κατηφελας ἐπλήσθημεν (5), ἀποθύσαντες μετατεθείσθαι σε πάλιν καὶ τάνατον φρονεῖν τέ καὶ λέγειν, καὶ τοῖς κακοῖς οἰκονόμοις συντρέχειν ἐπὶ τὰς μεσότητας καὶ οἰκονομίας. Καλά γε (6) ταῦτα καὶ φιλόσοφου ψυχῆς ἄξια (7); Καίτοι ἔγωγε τὰ ἐγκώμιά σου πλέκειν ἡδη διενοούμην, καὶ τὸν μέγαν Γρηγόριον ἐνενόουν τὸν τῆς θεολογίας ἐπώνυμον "Ηρωνά τινα φιλόσοφον ἐπανοῦντα τῇ τῶν Ἀρειανῶν ἐνιστάμενον πλάνη (8), ὅτι, φησὶ, δορκαλίστι τὸ καλὸν σῶμα καταξανθεὶς παρεπέμφθη τῇ ἔξορίᾳ. Σὺ δὲ μηδενὸς εἰ;

(3) Δόξης deest ap. Allat. typographicō mendo.

(4) Allat. καταδικασθείσῃ.

(5) All. ἐνεπλ.

(6) Allat. p. 89. κατά γε.

(7) Allat. ἄξιον.

(8) Allat. ἐνοσάμενον δόξη.